

Czajlik József: „Sokkal szabadabb művészetnek képzelem el a színházalkotást, minthogy azt a külső megfelelési vágy vagy elvárások alapján kelljen megvalósítani”

A kassai Thália Színház markáns színészből rendező szakos főiskolás lett. Czajlik József: „Sokkal szabadabb művészetnek képzelem el a színházalkotást, minthogy azt a külső megfelelési vágy vagy elvárások alapján kelljen megvalósítani”

A kassai Thália Színház markáns színészből rendező szakos főiskolás lett. A komáromi Jókai Színházban megvalósított első közsínházi rendezése, a Peter Shaffer darabja alapján készült Amadeus hatalmas sikere után a Bárka Színház főrendezőjeként folytatta színházi pályafutását. A Vajdaságban is rendezett: Lorca Várnászát állította színpadra Újvidéken. Válaszút előtt áll ismét. Október 14-én volt eddigi utolsó bárkás rendezése: Dürrenmatt kevésbé ismert darabja, A vak bemutatója. Jó szokása szerint ismét bevont szlovákiai magyar alkotótársakat a munkába. A Jókai Színházban tavaly Nyikolaj Koljada Mese a halott cárkisasszonyról című darabját állította színre. Miután Tóth Attila távozott a színházból, Maxim szerepét Lucskay Róbert, Czajlik állandó színésze vette át, aki Londonban a Globe Színházban Shakespeare Periclesének címszerepét, a cornwalli Kneehigh Színház Bakkhánsnőjében pedig Dionüszoszt játszotta. A Bárka Színház Comet Nemzetközi Színházi Fesztiváljára készülnek a Koljada-darabbal. Emellett Czajlik Pozsonyban rendszeresen találkozik udvari dramaturgaival: Peter Pavlaccal és Katarína Mikulíkovával, akivel jövő évi lengyelországi vendégrendezését készíti elő. A lengyelországi Kaliszba hívták rendezni. Színháza filozófiának vad, életnek túl megkonstruált. Színház. Keresi a valóság lehetséges képleteit, de soha nem feledkezik meg a hús-vér emberről. Szenvedélyek és elméletek alkotják a létezés terét.

Pillanatnyilag a budapesti Bárka Színház rendezője vagy?

Igen, a negyedik évadot kezdem ott. De hát most mindenféle változások vannak a színházban. Január elsejéig tart Csányi János megbízatása, de már bejelentette, hogy nem folytatja.

Főrendezője is voltál a Bárkának. Úgy mentél oda, hogy hívtak erre a posztra?

Igen. Felajánlották a főrendezőiséget, amit elvállaltam, és egy év után leadtam. Nem éreztem azt a belső késztetést, hogy nekem kell betölteni ezt a pozíciót, mert más elképzeléseim voltak néhány dologról, mint az igazgatónak. Nem akartam főrendező lenni, viszont rájöttem, olyan emberekkel, színészekkel dolgozhatom, akikkel szeretném kipróbálni magam, ez érdekelt. S ilyen értelemben akartam részt venni a közegteremtésben, s nem az úgymond magas pozícióban.

Hol ismerkedtél meg a színház vezetőivel?

Különböző fesztiválokon látták akkori rendezéseimet, a Pablo Neruda egyetlen színműve alapján készült előadásomat, Osztrovskij Hozomány nélküli menyasszonyát, amelyet szintén a pozsonyi színművészetin csináltam. A Komáromban rendezett Amadeus is akkoriban futott, illetve a nyitrai előadás, Lermontov Álarcosbálja. Bérczes László, a színház egyik alapítója, vezetője, rendezője egyebek mellett arról is ismert, hogy odafigyel a határon túli fiatal alkotókra, előadásokat néz, fesztiválokat szervez.

Nem találtad a helyed a szlovákiai színházi struktúrában, és jól jött a Bárka felkérése, vagy pedig éppen ez a felkérés akadályozott meg abban, hogy megtaláld magad itthon?

Már a főiskola utolsó évében zajlottak a tárgyalások a Bárkával. Előtte, 1997-ben hagytam el a közsínházi közeget, a kassai Thália színésze voltam, majd negyedikes koromban az Amadeusszal lettem újra ennek a közegnek a szereplője. Ekkor volt alkalmam föltérképezni a helyzetet, és nem éreztem vonzónak az akkori állapotot, a színházi közeg belső megújódási vágyát. Amikor az Amadeusnak nekifogtunk, egy ébredező közösségbe kerültem, amelyik nagy tehetséggel és vággyal akart elmozdulni a holtponton. Igaz, az idősek akkor kicsit háttérbe

szorítottnak érezték magukat. Emiatt nem volt egyetértés abban, hogy merre haladjon a színház tovább. Kérdéses volt, egy konzervatív, közösségi igényt kiszolgáló és Felvidék-tudatot, magyarság-eszmét, nyelvi identitást őrző szerepet vállaljon-e magára, vagy pedig saját útjára lépjen-e, foglalja-e el a helyét, úgy, mint egy felvidéki magyar színház, de kiterjesztve szárnyait, hiszen igazán sem a magyar, sem a szlovák szakmában nincs jelen. Vagyis nem volt világos, hová akar tartozni, vagy melyik irányba akar lépni. Én mindenfajta identitástudat és fáklyavivői helyzetből ki szerettem volna lépni, nem éreztem erőt magamban ezekre a szerepekre. Én a saját fáklyámat viszem, és ha majd találkozom egy olyan gondolattal, amely nekem fontos, nem fogom tudni otthagyni.

Ebben a helyzetben jött a Bárka felkérése, amelynek megörültél.

Megörültem neki, mert teljesíthettem azt a vágyamat, hogy kilépjek a közegemből. Én nem láttam biztosítottak, hogy itthon továbbra is olyan kérdésekkel foglalkozhatom, amelyek érdekelnek és amelyekkel szívesen foglalkoznék a színházi gondolkodáson belül. Sokkal szabadabb művészetnek képzelem el a színházalkotást, minthogy azt a külső megfelelési vágy vagy elvárások alapján kelljen megvalósítani, hiszen elég gond önmagában létrehozni egy előadást. Én visszalépésként értékeltem volna, ha itt maradok, hiszen nem konzerválódni szeretnék, viszont hajlamos vagyok rá, mert ember vagyok. Miért nincsenek hazai rendezőink? A vezéregyenység szerep miért nem talál beteljesítőre?

Nehéz kérdés. Furcsa, mert azonnal tiltakoztam ellene, hogy ez így legyen. Amikor az iskolába jelentkeztem, nem voltak olyan szándékaim, hogy én legyek az egyetlen rendező Felvidéken. Én önmagam vagyok, egy rendező szakos főiskolás. Ezt az utat akarom járni, de mások keresztjét egyáltalán nem akartam felvenni. Itt jött volna a kényszer. Úgy gondolom, nekem még érnem kell ahhoz, hogy megtaláljam a társulatomat, akivel majd egy nyelvet beszélek. Ennek a próbája egy előadás lenne, melyet olyan emberekkel hoznék létre közösen, akiket én szólíthatanék meg. A Mese a cárkisasszonyról már ilyesféle helyzet volt. A Bárkában is úgy vállaltam a felkérést, ha Vincze Emőkét és Lucskay Robit is magammal vihetem. Ennek eleget tettek, s ezek után Ollé Erik és Varga Anikó is a színházhoz került.

A főrendezői pozíció szintén mások keresztje volt?

Igen, de ne felejtsük el, a Bárka Színház önmagát mindig is művészszínházként aposztrofálta! Ennek a közösségnek a kihívásai izgattak, míg az itteni közösség kihívásai elől menekülni akartam, mert nem tartottam őket magaménak, és időszerűnek sem láttam, hogy választ adjak rájuk.

Tavaly egy ideig nem voltál a Bárka tagja...

Kiéleződtek a súrlódásaink a vezetéssel, emiatt engem és hasonló okokból még két színészt elbocsátottak. Alig három hónap után visszavettek. Megegyeztünk, hogy egy előadást megrendezzek ebben az évadban is, ez lett Dürrenmatt A vak című darabja. Az elbocsátás után azon gondolkoztam, mi legyen. A társulat már majdnem összeszokott, de még nem teljes az összhang. Ebbe a közösségbe több barátom tartozik. Erős közeg, érlelődik, bennem pedig állandóan mozog ez az érzés, merre lépjek tovább. Menjek el? Váltsak? Vagy maradjak még? Megéri a türelmet, mert tényleg jó irányba halad a színház? Most lesznek a szerződési tárgyalások a jövő évre, s komolyan gondolkodom, miképp döntsek.

Mielőtt fölcserélted volna a szlovákiai magyar színházi közeget a magyarországi, a színészetet cserélted föl a rendezésre. Mint a kassai Thália Színház tehetséges fiatal színésze felvételiztél a színművészetire, nem vettek fel. Színész szakra nem is próbáltál többé bejutni, de néhány év múlva felvettek rendezőnek. Azóta sem léptél színészként színpadra. Nem feszül benned a színész?

Nem feszül. Sok tapasztalatot adott a színészet. A felvételin az utolsó rostáig benn voltam, ráadásul egy ideig még ittunk is rá, hogy felvettek, mert volt egy hasonló nevű ember, akinek sikerült – az informátorunk rosszul olvasta le a nevet.

Nagyon csalódtál?

Főként azért, mert megláttam magamban azt, akit nem vettek fel. Kezdtem boncolgatni, hogy akkor miben érezném jól magam, mi lenne az, ami előre vinne. A rendezés volt az a terület, ami fölkelte az érdeklődésemet, izgatni kezdett, habitusomnak megfelelőbbnek és azzal összeegyeztethetőbbnek találtam.

Minden előadásodnál megfogalmazol egy fő célkitűzést. Mi volt ez az első Bárka színházi rendezésednél, Tadeusz Slobodzianek Ilja prófétájánál?

Az Ilja próféta egy keresztút volt, mindenével együtt. Mi Kiss Csaba Hamlet átíratát kezdtük el próbálni. Ez lett volna az első, mert én terveztem akkoriban, hogy megcsinálok egy elő-Hamletet, majd a Hamletet. Találtam hozzá Bérczes Laci segítségével egy megfelelő szöveget is: Kiss Csaba Hazatérés Dániába című darabját, amelyet mi Hamlet hazatérként játszottunk volna. Sorra estek ki a színészek a próbafolyamat első hónapja után. Különböző egyszerű, rejtélyesnek tűnő balesetek történtek. Kénytelenek voltunk változtatni, és rá kellett döbbernem, hogy egy fiatal, formálódó közösségnek nincs szüksége arra, hogy a „lenni vagy nem lenni” kérdéssel foglalkozzon. Nekem már régóta álmom volt az Ilja próféta, amely a hit külsőségei és a belső hit közötti kapcsolatot feszegeti. Az Ilját fölkereső és őt megfeszíteni akaró banda állandóan valamilyen vágyott, elképzelt vagy belülről feltörő célt követ, s ez erős ad.

A Gombrowicz-darabnál mi volt a kiindulópont?

Az első az volt, hogy nagyon tetszett a darab, nem tudtam tőle szabadulni. Egy operettvilágról beszél, amelyről lehullik a ruha, s egyfajta forradalom zajlik le az emberben. Érdekesnek tűnt, hogy rendezőként és színészként hogyan lehet ezt a folyamatot ábrázolni. Bejárni ezt az utat olyan belső erőket szabadít föl, hogy az nagyon izgalmasnak tűnt. Én soha, még átíratban sem képzeltem el, hogy operettet szeretnék rendezni, nem vonz, nem érdekel. Mégiscsak egy jól körülhatárolható színházi stílus, s ezt megint csak izgalmas lehet kipróbálni egy olyan embernek, aki nem akar operettet rendezni, egy olyan színházban, ahol szintén nem akar senki operettet csinálni. A műfaj túlóltózott világába óvatlanul bevonnak egy Albertinka nevű lányt, akinek az álma a meztelenség és az egész darab során a meztelenséget szölongatja. Albertinka hozza ezt a naiv, ártatlan tisztaságot, s megváltja vele a közegét. Ez egy megváltástörténet. Szerintem Albertinka egy női Krisztus.

Mi döntött a Helge élete mellett?

Van egy darab, Kárpáti Péter Akárkije, amely egy középkori moralitás parafrázisa, az motoszka bennem több éve nagyon erősen. Időközben ráleltem a kortárs német író, Sybille Berg Helge élete című darabjára, mely állatok világában játszódó after party, és szintén moralitásként olvastam el. Nagyon nagy tehetségű átíratnak tartom. Az emberek kihaltak, az állatok irányítják a világot. Nem igazán tetszett a színészeknek a darab. Küzdelem volt a próbaidőszak, állandóan harcolni kellett. Kissé patetikusan fogalmazva nekem is alkotói és magánéleti pokoljárásom volt. De ezek a feszültségek meg is mutatkoznak az előadásokon, ami paradox módon jól tesz nekik. Nem állt szándékunkban, hogy olyan előadást hozzunk létre, amelyben negatív energiákból alakul ki a jó végeredmény, csupán így alakult. Azt kell hogy mondjam, nagyon fájdalmas végignézni számomra az előadásokat, mert visszaköszön a próbafolyamat, és maga a téma is rettenetesen nyers. Éles tuskéket dobál. A moralitás egy agresszív műfaj. Amiatt, hogy egyenesen próbál beleszólni az ember életébe, hogy hogyan

alakítsa az életét. Kertelés nélkül.

Dürrenmatt pillanatnyilag nem mondható divatos szerzőnek, porosnak is tűnhet. A vak amúgy is ritkán játszott darabja. Hogyan találtál rá?

Kezembe került egy ritkaságszámba menő Dürrenmatt-kötet; rácsodálkoztam a műre. Szintén moralitás. Izgalmasnak tűnt az a közeg, amelybe az író a történetét helyezi. S egy olyan művészeti ágban, melyben elsődleges szerepe van a látásnak, egy vakot tesz meg főszereplőnek. Ez olyan furcsa két végpont, amiből természetesen moralitás születik, mert akkor mi van bent, mi van kint, mi az, amit hiszek, és mi az, amit nem látok, közben meg kiszúrja a szememet. A vak másik fontos hozadéka, hogy tovább próbáltam Felvidéken keresni azokat az embereket, akikkel szívesen dolgoznék együtt. Dolán Györgyöt mindig is kedveltem. Mint képzőművészt, mint embert. Kifejezetten díszletet még soha nem tervezett, de saját performanszai kirándulásoknak tekinthetők a színház világába. Huneík Pétert is olyan valakinek gondoltam, akinek szívesen lennék a munkatársa, s örültem, hogy vállalta a felkérést, hiszen Gágyor Péternek szinte állandó dramaturgiai segítője. Dráfi Matyi bácsi felkérése tulajdonképpen véletlen helyzetből adódott, mert ezt a vakot egy alapvető hendikeppel indítottuk. Ezt a szerepet Kovács Lajossal már másfél éve előkészítettem, ám ő a harmadik próba után magánéleti problémák miatt visszalépett. Ezek után kerestem olyan embert, akit szívesen látnék vakként, s így választottam Matyi bácsit. Az Operett után megfogalmazódott bennem a vágy, hogy kicsiket csináljak kis térben vagy kevés színésszel nagy térben, de mindenképpen valami kicsit. Bensőséges közegre vágyom.

FORGÁCS MIKLÓS